

B.F.HÜSEYNOVA*e-mail: bakhshihuseynova@gmail.com***Azərbaycan Dillər Universiteti**

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

**STEN BARSTOUNUN “VİK BRAUN” TRİLOGİYASINDA
SOSIAL PROBLEMLƏRİN İNİKASI***Açar sözlər: müharibə sonrası ədəbiyyatı, sosial problem, fəhlə sinfi.**Ключевые слова: послевоенная литература, социальные проблемы, рабочий класс.**Key words: post-war literature, social problem, the working-class*

Sten Barstounun bədii nəsrinin əsas ideyalarından biri fərdin şüuraltısında olanı və gizlədiləni oyatmaq, insanı idarə edən hislərin altında yatan “gizlinləri” üzə çıxarmaq və bu vəsilə ilə onu nəyin idarə etdiyini göstərməkdən ibarətdir.

S. Barstou fəhlə sinfini əvvəlcədən düşünülmüş qərəzli şəkildə ifadə etmir, əksinə onu daimi dəyişkənliyi və dinamizmi ilə göstərirdi. Cəmiyyətdən və onun qaydalarından təsirlənən fərd nə Con Breindəki kimi maliyyə baxımından, nə də Alan Sillitoədə olduğu kimi özgələşmə ilə müəyyən edilmir və ya Devid Storeyin təsvir etdiyi kimi fərd qurbana çevrilmirdi. Onun əsərində irəli sürülən azadlıq anlayışları, fərdin özünün, cəmiyyətin şərti, sosial və mədəni sərhədlərini aşmağa çalışdığı zəka və daha geniş ictimai təcrübələrlə bağlıdır. Bir qayda olaraq yazıçı fəhlə sinfini təsvir edir, onun gündəlik həyat qayğılarında insani münasibətlərini üzə çıxarmağa müvəffəq olurdu.

1960-1976-cı illər arasında yazılmış “Vik Braun” trilogiyası fərdin özünü, öz daxili məni və şüuraltıda gizlənənlərin üzərində həqiqi dəyərlərin varoluşuna yönəlmişdir.

“Bir növ Sevgi” – “A Kind of Loving” (1960), “Sahildəki Gözətçilər” – “The Watchers on the Shore” (1966) və “Doğru Gerçək Son” – “The Right True End” (1976) əsərləri fəhlə sinfi qəhrəmanı olan Viktor Braunun həyat təcrübələrinin, həyata baxışlarının bədii əksidir. Viktor Braun yetkinlik həyatından və şərti evliliyindən əziyyət çəkir. İyirmi il müddətində davam edən hadisələr, pravoslav dəyərlərinin sorgusu, ənənəpərəst İngrid ilə olan əlaqəsinin xoşbəxt sonluqla bitən davamlı axtarışı, aktrisa Donna Pennyman ilə görüşü, həyat yoldaşından və şimaldakı evindən ayrılması, Londonda qazandığı uğuru və tənhalığı, ayrıldıqdan on il sonra Donnaya yenidən qovuşması ilə xarakterizə olunur.

Hamilə qaldıqdan sonra ənənəvi cəmiyyətin təhriki ilə İnqridlə evliliyi, maddi və sosial təzyiqlər səbəbindən özünü qınaması, həyat yoldaşının qeyri-etik davranışları, aldandığının və tələyə düşdüyünün fərqi ilə nəticələnir. Evliliyini yaxşılaşdırmaq və “bu yola davam etmək – bir növ sevgi tapmaq” (1, s.296) üçün etdiyi cəhdlər, iş, ev və ailəsi ilə bağlı sorğu-sualları onun uğursuzluğunu sübut edir. Məhz bu baxımdan Vik deyirdi: “Mənim bir tərəfim heç vaxt qəbul etmir, həmişə faktlara təslim olmağa qarşı çıxır.” (6, s.22)

Vikin daha geniş bir dünya və əldə edə biləcəyi zənginliklər haqqında məlumatlı olması, həyat yoldaşından və cəmiyyətdən tam təcrid olması, onun hər ikisindən uzaqlaşmasına yol açır. S. Barstou, Vikin fəhlə sinfindəki həyat anlayışları ilə, ona yaxın cəmiyyətlərə edilən təzyiqin müxtəlif aspektlərini və fərdlərə tətbiq olunan “qrup anlayışını” ortaya atır. Roman kollektiv etik qanunları, evlilik və ləyaqət, utanc anlayışlarını ifşa edir.

Repressiv atmosferə baxmayaraq, “Bir növ sevgi” romanında Vikin işçi qrupu bəzən D.H. Laurensin “Oğullar və sevgililər” (“Sons and Lovers”) romanına bənzəyən canlılığı, yaxınlığı ilə təsvir edilmişdir. London soyuqluğu və ticarəti ilə əhatə olunan Vik daha sonra “kiminsə gözündə həqiqi istilik, sevgi dolu əllərin toxunuşu” (5, s.48) üçün həsrət çəkir. “Bir-biriləri haqqında bildikləri hər şeydən, paylaşıqları hər şeydən qaynaqlanan” (5, s.145)

rahatlığı ilə bacısını ziyarət edir və əsl yalnızlığın “ehtiyac duyduğuna sahib ola bilmədiyi zaman deyil, ətrafına baxanda sənə ehtiyacı olan heç kimin, ümumiyyətlə, heç kimin olmadığını görmək” (5, s.145) olduğunu anlayır. Bu ziddiyyətli duyğuların mərkəzində duran və demək olar ki, müharibədən sonrakı bütün fəhlə sinfi ilə bağlı ədəbiyyatın xarakterik cəhəti idi. D.H. Laurensin həyatında və yazılarında kök salmış bir problem – inkişafa mane olan kollektiv repressiv tələbatdan özünü azad etmək arasındakı gərginlik, S. Barstounun qəhrəmanında da özünü biruzə verir. Bu problem Vikin sualları ilə ifadə olunur, çünki o, şəxsiyyəti üçün bir ifadə tapmağa çalışır.

Vikin xarici dünyanı “soyuq və qaranlıq” kimi kəşf etmək əzmi, sabit bir həyat tərzinə uyğunlaşmağa hazır olmasını üstələyir. Çünki anlayır ki, “Həyatınızı necə yaşayacağımız kim olduğunuzu və kim olmaq istədiyinizi bilməyinizdən asılıdır ... Sizdən başqa heç kim bilmir. Qərarları verən və onlarla yaşayan sizsiniz.” (6, s.15) “How to live your life depends on knowing who you are, and who you hope to be ... Nobody knows but you. It's you who makes the decisions and lives with them.”

Mühəndis firmasında, işə başladığı Longfordda əskik olduğu azadlığı tapır. O, intellektual aclığını, həyat yoldaşında tapa bilmədiyi sevgini aktrisa Donna Pennyman ilə görüşlərində tapır. Donna ilə olan yaxınlığını və ona olan hislərinin qənaətbəxş olduğunu özünə sübut etdikcə Vik öz evliliyini sorğu-sual etməyə başlayır. Bu mənada S. Barstou bütövlükdə cəmiyyətin dominant sosial əxlaqını şübhə altına alır, insan ehtiraslarının dəyərlərini araşdırır.

Donnanın işə düzəlmək üçün Londona getməsindən və Vikin boşanmasından sonra “Doğru Gerçək Son” – “The Right True End” romanı əvvəlki romanın hadisələrindən on il sonra Londonda baş verir. Vik indi nisbətən zəngindir. Londonda universitet təhsili aldıqdan, işgüzar səfərlərdə bütün dünyanı gəzib eyş-ışrət həyatı sürdükdən sonra “Şimali London” şirkətində mühəndis olaraq yaxşı bir mövqe tutur. Əvvəlki ənənəvi əxlaq sorğusu tədricən, demək olar ki, “mövqeyində və gəlirində yaxşılaşma ilə artan azad həyatının” (5, s.83) mənasını tapmaq üçün varoluş axtarışına çevrilir. Hələ də dəyərli bir şeyi ələ keçirmək və sona çatmaq üçün mübarizə aparır.

Onun Londonda tanıdığı qadınların hər biri ilə daimi əlaqələr qurmaqdan imtina etməsi “ikinci dəfə səhv etməyinin cəhənnəm olduğunu düşünməsi” (5, s.127) qorxusundan qaynaqlanır. Longfordda yaşadıklarından on il sonra bir uşaqla birlikdə Donna ilə yenidən görüşdükdən sonra yaşadığı azadlığın qiymətsiz olmasına baxmayaraq anlayır ki, heç nə “yerinə yetirilən bir ortaqlığın yerini tuta bilməz”. (5, s.168) Üçlüyün bir araya gəlməsi ilə hadisələr bağlansa da, münasibətlərinin sonu dəqiq olaraq təyin edilməmiş qalır.

Vikin təcrübəsi 1940-cı illərdən 1960-cı illərə qədər bir dövrü əhatə edir. Bu zaman kəsiyində baş verən dəyişikliklərlə əlaqəli Vik özü də dəyişir. Dəyişikliklərin həm fəhlə sinfinə, həm də bütövlükdə müharibədən sonrakı ingilis cəmiyyətinə təsir göstərdiyi görünür. “Bir növ Sevgi” (“A Kind of Loving”) romanında Vikin cəmiyyəti hələ də hamilə sevgilisi ilə evlənməyə məcbur edəcək qədər ənənəvi olsa da, 1950-ci illərin yeni meyllərindən də getdikcə daha çox təsirlənir. S. Barstounun dediyi kimi “bizi həyəcan verici bir sürətlə tələsdirən” (4, s.23) dəyişiklik, immiqrasiya, artan zənginlik, TV və pop qeydləri üçün yeni kütləvi oxucu haqqında çoxlu istinadlarda nəzərdə tutulur.

Nəticədə Donna Pennyman adlı bir aktrisanın qəzetə verdiyi müsahibədə heç vaxt evlənməsə də, onu dəli kimi sevdiyi doqquz yaşlı bir oğlanın anası olduğunu açıq şəkildə etiraf etməsinə imkan verən liberal bir əxlaqın (5, s.80) yaranmasını görürük.

S. Barstounun müharibə sonrası İngiltərədəki mədəni həyatın bütün sahələrini işğal edən kommersiya mədəniyyətini tənqid etməsi, bəzi personajlarının (Vik, Albert Konroy və Van Huyten) klassik musiqiyə göstərdiyi marağa real qiymət verməkdədir. Çarlz Bukovskinin avtobioqrafik qəhrəmanı kimi Viktor Braunun klassik musiqiyə olan marağı “bir qulağa girib digərindən çıxan” (1, s.180) və gənclərin musiqisi olan “Hit Paradı, gənclərin dəblərini, ticarət obyektlərində gənclərin böyük şövqlə etdikləri bədxərcliyi” (5, s.80) rədd etməsi onun

qəzəbinin göstəricisidir. Vikin klassik musiqi haqqında artan bilikləri, intellektual və ictimai biliklərinin genişlənməsi və kəşfi, səyahət üçün bir metaforaya çevrilir. Bu, Viki marağı yalnız jurnallar, pop musiqi və TV-dəki viktorina proqramları ilə məhdudlaşan İngridlə keçirə bilmədiyi və onu “bu dəqiqədən daha böyük bir şeyin bir parçası olduğunu düşündürən hislərinin” (6, s.28) simvoluna çevirir. Trilogiya boyunca klassik musiqi və kitablar Vikin “cəhalətdən dırmanışını” (5, s.30) simvollaşdırır, Viki Donnaya daha da yaxınlaşdırır.

Vik Broun özünü böyük dünyada görmək üçün cəmiyyətdən və evlilikdən ayrılır. “Qəzəbli Sakitlik” (“A Raging Calm”) personajları isə öz cəmiyyət ənənələrinə və öz münasibətlərinin mürəkkəbliyinə qapılır. Yenidən Şimali Kresley şəhərində davam edən roman tədrisən “insan münasibətlərinin labirintinə” (2, s.354), özlərini məhdudlaşdıran, repressiv sosial mühitdən azad etmək üçün qəhrəmanların mübarizələrini əks etdirən müxtəlif təhkiyələrlə davam edir. Təhkiyəyə enerji və canlılıq verən ziddiyyətli ehtiraslar vasitəsilə, S. Barstou cəmiyyəti və fərdi bir araya gətirir və insan fəaliyyətlərini sevgi, sədaqət, xəyanət, fərdi ehtiyaclar və sosial ənənə anlayışlarına çevirir.

Vik personajı S. Barstounun romanında sosial, mədəni və siyasi meyillərin şərh edildiyi bir vasitədir. Yazıçı bədən və ruhun bölünməsi nəticəsində yaranan boşluğun başqa maraqlarla doldurulduğu bir hərəkəti təsəvvür edir.

“Vik Broun Trilogiyası və “Qəzəbli Sakitlik” (“A Raging Calm”) romanlarında Barstou müharibədən sonrakı İngiltərədəki mədəni dəyişikliklərin müxtəlif aspektlərini şərh edir. “Sahildəki Gözətçilər” (“The Watchers on the Shore”) romanında böyük müvəffəqiyyəti ilə tanınan fəhlə sinfindən yazan Vulf Kotton dövrünün yazıçılarına qarşı irəli sürülən bəzi tənqidlərə dəqiq cavab verir. Vulf Kottonun pyesində rol alan aktrisa Donna Pennyman Vik Brouna deyir ki, “Regional aksentlər var və “fəhlə sinfi olmaq” bu günlərdə bir aktyor üçün bankdakı puldur...” (6, s.143) Vik və Konraya Donnanın partisində görüşdüklerini izah edir.

“Sabah məndən soruş” (“Ask Me Tomorrow”) (1962) romanı Vulf Kottonun ədəbi aləmdə özünə bir ad qurma cəhdindən bəhs edir və bu əsər Barstounun fəhlə sinfi yazıçılarının “bədii əsərin yazılması anında” üzləşdiyi ədəbi və sosial problemlərlə əlaqədar suallarla məşğul olduğu romandır.

Əsərdə kənd əhalisinin “kəndin, çuxurun və evin hüdudlarından kənardə dolaşacaq bir zehni və təxəyyül” (3, s.9) gücünə malik olmadıqları üçün bu mədəni məhdudiyyət ictimai və şəxsi səviyyələrdə nəzərdə tutulmuşdur. Vulfun sevgilisi Qlinsin ənənəyə meyli və nəvazişi evlilikdə axtardığı xüsusiyyətlər deyildi, çünki o, “cismın alovlanması ürəyin alovlanmasına reaksiya verməlidir” (3, s.39) deyirdi. Kəndin daxili qayda-qanunlarından azad olmaq ədəbi uğurun şərtidir və Vulfun Qlinsə dediyi kimi: “Bu, yazmaq istədiyim bir həyatdır, çünki bu mənim bildiyim yeganə həyatdır, ancaq əvvəlcə ondan uzaqlaşmalıyam” (3, s.43).

Daha böyük bir şimal şəhərinə köçən Vulf anonimlik və öz həyatını yaşamaq azadlığını tapır və ədəbi təcrübəsi ilə məşğul olur. Orada gündüz əmək haqqı katibi kimi işləyir, gecələr isə yazır. Ev sahibi olan orta yaşlı Popi və gənc Marqerit ilə əlaqələri bir yazıçı olaraq inkişaf etməsi üçün vacib olan iki tamamlayıcı zərurəti simvollaşdırır. O, Popidə evlilik və ailə tələbləri olmadan qayğı və cinsi məmnuniyyət tapırsa, Marqeritdə isə “intellektual stimül”, “ümumi ünsiyyət səviyyəsini” (3, s.104) görür.

Şərti cəmiyyətin məhdudlaşdırıcı sərhədlərindən çıxmağın zəruriyyətinin vurğulanmasına baxmayaraq S. Barstou fəhlə sinfindən yazan yazıçının təcrübələri və materialı arasındakı həyatı əlaqəni vurğulayır. Vulfun ilk əsəri – Şimal radiosunda yayımlanan qısa bir hekayə, “həyatının təxminən qırx ili mədənlərin içərisində keçən” (3, s.12), təcrübələrini bölüşmədiyi, ancaq başqa müasir nəsil kimi ona da ötürülən “miras” bildiyi bir adam” olan saxtaçı atasından ilhamlanır. Barstou, bu mənada, fəhlə sinfi yazıçılarından uzaqlaşdığını düşünür.

Romanda “Ənənəvi fəhlə sinfi işlərindən” olan bu yadlaşma Vulfun Popi və Marqerit ilə olan şəxsi təcrübələri ilə göstərilir. Məsələn, Popinin problemləri və ərinin əlində onun dəhşətli ölümü Marqeritin keçmiş həyatı və uşaqlıq faciəsi, Vulfun qardaşı Bentlinin nazlı

həyat yoldaşı ilə yasaq əlaqəsi haqqında bilgiləri, bədii sənəti üçün canlı xammal təmin edəcək təcrübələrdir. Vulfun Barstou kimi Şimaldan ayrılmayaraq Cənuba köçmək istəyi Barstounun fasiləsizlik adlandırdığı vacib əlaqəni davam etdirməklə təmin olunur.

Barstou qəhrəmanı yazıçıları ticarət bazarının ehtiyaclarına uyğun işləyən “iaşəçilər”ə və hazır bazarın tələbləri ilə deyil, öz ədəbi istedadları ilə motivasiya olunaraq öz işini quran “yaradıcılar”a bölməsi ilə sanki dövrün mədəni meyllərini şərh edir. Digər tərəfdən, Vulfun romanı yalnız məhdud auditoriyaya müraciət edən roman deyil, “kütləvi oxucuya” istinad edən əsərdir (3, s.201).

Romanda D.H. Laurens tez-tez xatırlanır və onun əsərləri ilə biz paralelləri izləyə bilirik. D.H. Laurensin əsəri Barstounun Vulf Kottonu üçün bir müvəffəqiyyət modeli olmağın önünə keçmişdir. Bu səbəbdən Barstounun bədii nəsrinə ilə Laurensin əsəri arasındakı yaxınlığı asanlıqla görmək olar. Hər iki roman yazarı arasındakı oxşarlıq, fərdi münasibətləri təyin edən sosial siyasəti araşdırmaqla və həm cəmiyyəti, həm də siyasi quruluşu dəyişdirmək istəyi, öz dövrünün siyasi problemlərini həll etmək istəyilə bağlıdır. Onların personajları öz həyat anlayışlarına güclü təsir göstərən, agah olduqları siyasi çərçivəyə möhkəm yerləşdirilən obrazlardır.

Vik Broun siyasi və iqtisadi dəyişikliklərlə dolu olan 1963-cü ili “seçimin qurtulmaq və batmaq arasında olduğu” (5, s.81) bir vaxt olaraq təsəvvür edir.

Həm S. Barstou, həm də D.H. Laurensin bədii nəsrində dövrün tragik personajı fərdi münasibətlərə bədii və əxlaqi vurğu etməklə vücuda ruh arasındakı boşluğu aradan qaldırmaq cəhdi ilə ödənilir.

Ədəbiyyat

1. Barstow, Swan. A Kind of Loving. London: Black Swan Books, 1986, 286 p.
2. Barstow, Swan. A Raging Calm. London: Corgi Books, 1974, 340 p.
3. Barstow, Swan. Ask me Tomorrow. Harmondsworth: Penguin Books, 1968, 72 p.
4. Barstow, Swan. In “The State of Fiction: A Symposium”, 1968, 23 p.
5. Barstow, Swan. The Right True End. London: Black Swan Books, 1986, 236 p.
6. Barstow, Swan. The Watchers on the Shore. London: Black Swan Books, 1986, 247 p.

Б.Ф.Гусейнова

Отражение социальных проблем в трилогии Стэна Барстоу "Вик Браун"

Резюме

Нигде о послевоенном рабочем классе, как в художественной литературе Барстоу, проблемы общества, не похоже на описание чувств и существования рабочего класса. Его условную этику, изменение образа жизни, политический авторитет, описывает толерантность. Романы Барстоу описывают человеческие проблемы в четко определенных местах и в определенное время. Читатель чувствует себя живым человеком вместе с местными жителями и персонажами общины Кресли, ведь персонажи и события, изображенные в таких произведениях, кажутся неотъемлемой частью жизни.

Достаточно примеров: "Спроси меня завтра - Ask Me Tomorrow" если роман Вольфа Коттона был на пути к независимости и литературному признанию, то в романе "Береговая охрана" – “The Watchers on the Shore” мы снова встречаемся с Вольфом Коттоном как женатым и успешным писателем с Маргарет, с которой он познакомился в предыдущем романе.

B.F.Huseynova

Reflection of social problems in Stan Barstow's "Vic Brown" trilogy

Summary

Nowhere about the post-war working class, as in Barstow's prose, is seen the problems of society appear as a description of the feelings and existence of the working class. He describes its conventional ethics, its changing styles of life, its political allegiances, tolerance. Barstow's novels

describe human problems in strongly defined places and times. A reader feels that Cressley community, along with its local people and characters is a living human, because the characters and events depicted in such works seem to be an integral part of life.

Examples are ample: If Wilf Cotton was on the path to independence and literary acceptance in “Ask Me Tomorrow”, we meet again Wilf Cotton in “The Watchers on the Shore”, married with Marguerite, whom he met in a previous novel, and as a successful writer.

Rəyçi: f.f.d., dos. Y.A.Abdullayeva

Redaksiyaya daxil olub: 30.12.2021